

Božidar Novak*

Pluralizam i borba za hrvatsku državnost

Drugi dio: Hrvatsko antifašističko novinarstvo

Summary

A complete history of the Croatian journalism starting from the anti fascism war and a subsequent period of 45 years of Tito's Yugoslavia has never been written. The author of the paper is among first who has been researching the principles on which the anti fascist journalism in Croatia during the Second World War was based upon. The author has also been describing published newspapers of the time in detail, the conditions under which they were published and the most prominent journalists and editors. Anti fascist newspapers printed illegally like *Vjesnik* invited people to rise up against fascism and to fight for freedom. During the war, every larger region and every unit of the National-Liberation Army has its own newspaper. Every political group prints its own party paper.

Vjesnik gave an enthusiastic welcome to the foundation of ZAVNOH by putting a banner headline: “Long live Federal State of Croatia in the Democratic Federal Yugoslavia”. With this act, anti fascist Croatia was welcomed too. Tito did not like that and he prevented similar future attempts.

Ključne riječi: povijest, novinarstvo, Drugi svjetski rat, antifašizam

---

* Autor je doajen hrvatskog novinarstva, pisac više temeljnih djela iz povijesti novinarstva

Napadom Hitlera, Mussolinija i njihovih saveznika na Kraljevinu Jugoslaviju 6. travnja 1941. Jugoslavija je okupirana i rascjepkana među osvajačima. Banovina Hrvatska također. Dijelovi hrvatskoga područja pripali su Italiji, a dio Mađarskoj. Hitler i Mussolini stvorili su svoju satelitsku, Pavelićevu tvorevinu NDH i u njoj su imali glavnu riječ. Kao nagradu za ustupanje većine Dalmacije i dijela do Gorskog kotara Italiji, a Mađarima Međimurja i dijela Istočne Slavonije, Hitler je Pavelićevoj NDH priključio većinu okupirane Bosne i Hercegovine. U toj okupatorskoj tvorevini živjelo je samo 51% Hrvata. Ostali su bili Srbi (1,847.000 ili 30,56 % ukupnog stanovništva NDH), Muslimani i pripadnici drugih naroda. Pavelić je sve Muslimane – Bošnjake proglasio Hrvatima. Istra, Rijeka, Zadar i Kvarnerski otoci bili su za Hrvatsku u Hitlerovu novom poretku zauvijek izgubljeni.

Okupacijom i uspostavom NDH zabranjen je hrvatski građanski tisak. Radio-Zagreb postao je državna propagandna ustanova. Hrvatskim građanima uskraćena je svaka informacija koja nije bila u sustavu naci-fašističke propagande, posebice režima Ante Pavelića. Većina radioprijemnika bila je nepodobnim građanima oduzeta, a slušanje prozapadnih postaja kažnjavalo se zatvorom. Novinarsko zvanje bilo je uništeno. Nekim novinarima iz bivše države bilo je zabranjen rad, neki su mogli raditi u informativnom sustavu NDH, dio je odbio suradnju s novim režimom, a neki su se pridružili antifašističkom novinarstvu. Pojedinci su promijenili novinarsko zvanje nastojeći preživjeti rat tako da se ne priklone nijednoj strani.

U tim danima izlazili su jedino listovi koje je i prije ilegalno objavljivala Komunistička partija Hrvatske. Tiskali su se u ilegalnim tehnikama u maloj nakladi, ali velikog dometa prema načelu "pročitaj i daj dalje". Neki su građani slušali Radio-London.

U prvim mjesecima nakon okupacije u Zagrebu, drugim većim gradovima i nekim dijelovima Hrvatske ilegalno se tiskalo desetak listova KPH. Vodeći list je *Vjesnik radnog naroda*, a od 11. kolovoza 1941. izlazi kao *Vjesnik Hrvatske nacionalno - oslobodilačke fronte*. Razvojem i pluralizmom antifašističke borbe pokreću se i listovi političkih stranaka koje sudjeluju u hrvatskoj Antifašističkoj fronti i vodećih tijela te fronte. Tijekom rata, posebice nakon kapitulacije Mussolinijeve Italije u rujnu 1943. hrvatski antifašistički pokret ima najbrojniji tisak pokreta otpora u okupiranoj Europi.

Na kojima načelima djeluje antifašistički tisak Hrvatske? Na globalnoj razini svijet se podijelio na dvije fronte: antifašističku koaliciju u kojoj su Engleska, SSSR i SAD, a na drugoj je strani Hitlerova Njemačka sa saveznicima Italijom, Japanom i europskim režimima koji su stvoreni nakon njemačke okupacije. Nazvane su Sile osovine, koje pobjedom u ratu žele stvoriti Hitlerov novi, rasistički i totalitaristički poredak, u kojemu nemaju pravo na život Židovi, Slaveni, posebice Rusi i Romi. Za napredak Njemačke bitno je osvojiti životni prostor u Rusiji za pripadnike arijevske rase. Rusi su trebali biti njihovi robovi, bez prava na zdravstvenu zaštitu, obrazovanje i općenito bez ljudskih prava. Osuđeni su da postupno izumru i ostave teritorij čistoj arijevske rasi. (Vidi: Hitler's Table talk, 1941.-1944; London 1953). Slanjem svojih vojnika u osvajanje SSSR-a, Pavelićeva NDH izravno se uključila u provedbu tih Hitlerovih planova.

Hitler je plan porobljavanja Rusije opravdavao „borbom protiv boljševizma, u kojem je vidio „najradikalniji oblik židovskog genocida“, a u paroli „Proleter i svih zemalja ujedinite se, zahtjeve ljudi na nižem stupnju kulture, koji sprečavaju izvršenje prava gospodara.“ Za Hitlera liberalni tisak koji zahtijeva toleranciju, demokraciju i slobodu izražavanja, bio je krivac za podređeni položaj Njemačke, a borba tog tiska protiv militarizma „kopala je grob njemačkome narodu“.

U ovome ratu zapadne sile nisu učinile pogrešku kao nakon Prvog svjetskog rata, kada su potpuno zanemarile ozakonjenje građanskih prava u novom sustavu svijeta, posebice prava na slobodu izražavanja i novinstva. Ta su prava bila isključivo u ovlasti pojedinih vlada i nitko se nije smio miješati u njihovu politiku prema svojim građanima. Izostala je zbog toga osnovna funkcija novinstva, funkcija ranog upozoravanja kada politički sustav neke države krene nedemokratskim putem.

Sada su u strategiji borbe protiv naci-fašizma bitnu pozornost posvetili građanskim pravima i slobodama, među kojima su sloboda izražavanja i borba protiv straha. Te slobode su nacistička ideologija i politika potpuno negirale.

Na početku Drugog svjetskog rata SAD su poznatom Deklaracijom o četiri slobode američkoga predsjednika D.F. Roosevelta izričito istaknule da su građanska prava u temelju borbe protiv naci-fašizma.

Deklaraciju je na prijedlog predsjednika SAD donio američki kongres 6. siječnja 1941. prije odluke o ulasku u rat protiv Sila osovine. Donijele su i odluku o svestranoj pomoći Engleskoj u ratu protiv Hitlera.

A 6.lipnja 1940. objavile su i odluku da :“SAD neće priznati promjenu suvereniteta europskih naroda koji su postali žrtve stranog napada.“ Sve tvorevine nastale Hitlerovim osvajanjima trebale su nestati nakon poraza naci-fašizma. To se odnosilo i na buduću NDH.

Deklaracija proklamira četiri slobode na koje imaju pravo svi ljudi svijeta. To su pravo na: “1. slobodu govora, 2. slobodu svake osobe da na svoj način štuje Boga, 3. slobodu od oskudice i 4. slobodu od straha. Ta načela ući će poslije u sve dokumente i proklamacije antifašističke koalicije kao što su bile Atlantska povelja i Deklaracija Ujedinjenih naroda iz 1942. godine. Ti dokumenti i načela postali su i temelji na kojima se razvijalo bogato hrvatsko antifašističko novinarstvo.

Uz ova načela hrvatski antifašistički tisak istaknuo je načelo borbe protiv okupatora do konačne pobjede. Pozivao je na borbu sve društvene snage, bez obzira na političko uvjerenje, pa i one koji su poduprli osnutak NDH. Negirao je okupatorsku podjelu Hrvatske i gubitak njezinih vitalnih dijelova u toj podjeli. Taj tisak se zauzimao za pravedno rješavanje hrvatskoga nacionalnog pitanja nakon rata. U programu borbe istaknut je zahtjev za ujedinjenje Istre, Rijeke, Kvarnerskih otoka i Zadra s Hrvatskom, a načelom „Nema povratka na staro“ jasno je izraženo stajalište da nema ponovne uspostave monarhističke Jugoslavije. Sve je trebalo ostvariti aktivnom oružanom borbom protiv vojnih postrojba Hitlera, Mussolinija, fašističke Mađarske i četnika Draže Mihajlovića. Uz njih i snaga ustaške NDH, koje su od sporazuma Hitler –Pavelić u Vinici u jesen 1942. stavljene pod zapovjedništvo njemačkog Wermachta. Tih prava zapovjedništvo Wermachta odreklo se tek kada je potpisala bezuvjetnu kapitulaciju 8. svibnja 1945. godine. Antifašistička oružana borba bila je u prvom redu borba protiv okupatorske vojske Njemačke, Italije i Mađarske. Snaga jedinica NDH bila je samo kada su djelovale u sastavu okupatorskih postrojba. Antifašističke borba bila je šira i složenija od borbe partizana i ustaša.

Travanjskom kapitulacijom Jugoslavije i nestankom građanskog tiska i Radio-Zagreba, građani su bili jednosmjerno obaviješteni o događanjima u svijetu. U tim prvim mjesecima rata jedini list koji je pisao o drugom viđenju svijeta i rata bio je ilegalni *Vjesnik radnog naroda*, nasljednik *Političkog vjesnika*, te ostali listovi koje je izdavala Komunistička stranka Hrvatske, a nastavili su izlaziti i u novim, još nepovoljnijim uvjetima. *Vjesnik radnog naroda* jedini je u Zagrebu koji je pisao i iznosio stajališta drukčija od listova NDH.

Nakon što je Hitler napao SSSR 22. lipnja 1941. godine KPJ, koju vodi Josip Broz Tito, 4. srpnja iste godine, poziva narod na oružani ustanak. Tu politiku u Hrvatskoj provodi Komunistička partija Hrvatske. Proglas ove stranke na oružanu borbu objavljuje *Vjesnik* u broju od kraja lipnja 1941. godine, znači dva tjedna prije nego što je Tito pozvao na ustanak.

Proglas KPH najavljuje nepomirljivu borbu protiv fašizma, ali i takav propagandni rat. U proglasu piše da u Zagrebu postoji „marionetska vlada“, u kojoj su „podli plaćenici Hitlera“ te poziva građane da stupe u borbu „za konačno nacionalno i socijalno oslobođenje. List donosi i informacije iz svijeta, koje se nisu mogle naći u listovima NDH. U sljedećem broju *Vjesnik* se obraća i vojnicima NDH i pripadnicima ustaške vojske, da se priključe antifašističkoj borbi. U isto vrijeme dok Pavelićevu vladu naziva „marionetskom“ i njezine članove „podlim plaćenicima Hitlera“ obraća se „hrvatskim poštenim nacionalistima“ da se pridruže „borbi za konačno nacionalno i socijalno oslobođenje“. *Vjesnik* i politički vrh KPH svjesni su kako nisu svi koji su se oduševili osnutkom NDH fašisti, niti da u svemu podupiru Pavelićevu politiku. Svjesni su da u propasti Jugoslavije mnogi vide prednosti, ali da ostvarenje sna o hrvatskoj državi ne gledaju u kontekstu opće situacije u svijetu i odnosa snaga u njemu. *Vjesnik* im pruža informacije pomoću kojih mogu sagledati sve činjenice i postati svjesni složenosti svjetske situacije, pa se mogu opredijeliti za pravednu i pobjedničku stranu u ratu.

U sljedećem broju *Vjesnik* poziva pristaše HSS-a, SDS-a i druge pripadnike građanskih stranaka da „pojačaju boj za oslobođenje hrvatskoga naroda ispod jarma njemačkih i talijanskih okupatora.“ Krajem lipnja 1941. kratko se oglašila i antifašistička radijska postaja iz Tuškanove ulice u Zagrebu. Objavila je proglas CK KPH o napadu Njemačke na SSSR te pozvala u borbu protiv okupacije Hrvatske. Radio je vodio Stipe Ugarković.

Dana 11. kolovoza 1941. *Vjesnik* se naziva *Vjesnik-Hrvatske jedinstvene nacionalno –oslobodilačke fronte*. U uvodnom članku ističe da se Hrvatska nacionalno-oslobodilačka fronta bori za istjerivanje okupatora i za to da nakon rata narodu omogući „da sebi sam izabere vladu i poredak kako to bude htjela većina naroda“. Zalaže se za pluralističku politiku hrvatskog antifašizma. List se odrekao lijeve retorike i zastupa okupljanje svih snaga za opću borbu protiv fašizma. U broju 2 od 21. kolovoza donosi geslo antifašističke borbe: Smrt fašizmu –sloboda narodu, i vijest

da je ustaški režim počeo ubijati vodeće intelektualce i urednike lijevih listova. Tada su ubijeni: Božidar Adžija, Ognjen Prica, Otokar Keršovani i August Cesarac. Treba istaknuti da tijekom rata u Zagrebu nije napadnut niti likvidiran neki novinar ili urednik listova NDH.

Vjesnik se tiska u Zagrebu do kraja 1941. godine. Od tada se tiska na području pod nadzorom jedinica glavnoga štaba Narodno – oslobodilačke vojske Hrvatske. Već u prosinačkome broju 1942. osvrće se na 20. obljetnicu potpisivanja sramnog Rapalskog ugovora, kojim su Istra, Rijeka, Kvarnerski otoci i Zadar pripali Italiji te poručuje da je „oslobođenje naše braće i tih hrvatskih krajeva dio programa NOB-a“. Upozorava na teror ustaškog režima prema Židovima, Srbima, omima i hrvatskim antifašistima. U sljedećim brojevima ističe da o sudjelovanju Hrvatske u borbi protiv fašizma ovisi hoće li nakon rata njome vladati velikosrpski osvetnici i četnici Draže Mihajlovića i velikosrpska monarhija. Zastupa geslo: “Nema povratka na staro“. Zauzima se za provedbu načela Atlantske povelje i sigurnost u pobjedu antifašističke koalicije.

Do kraja 1941. u Hrvatskoj se ilegalno tiskaju i drugi antifašistički listovi. U Splitu se od lipnja 1941. tiska *Naš izvještaj*, u Gorskom kotaru *Drežnički borac*, u Hrvatskom primorju *Primorski vjesnik*, u Karlovcu *Obavještenja*, u Lici *Gerilac* i *Radio-izvještaj*, na Hvaru *Naš izvještaj* itd. Ovdje treba istaknuti da je prema zakonima NDH svatko tko je radio u ovim listovima bio unaprijed osuđen na kaznu strijeljanjem ili vješanjem. Kazne su izricali leteći prijeki sudovi, a poslije redarstvena tijela. Ubijani su i oni kod kojih bi bilo pronađeno „neprijateljsko propagandno tvorivo.“

U Hrvatskoj tijekom rata svako teritorijalno područje i veća vojna jedinica imaju svoj list. Korpusi i divizije NOV-a Hrvatske objavljuju 41 list. Uz novine antifašističke fronte izlaze također listovi za omladinu, pionire i žene. U područjima na kojima žive nacionalne manjine tiskaju se listovi na njihovim jezicima. Najviše ih ima na talijanskome. Tijekom rata tiskano je oko 200 antifašističkih listova raznih vrsta, najviše u okupiranoj Europi. Tijekom 1942. do kraja rata najviše listova tiska se na području pod nadzorom vojnih snaga Vrhovnog štaba NOV-a i partizanskih odreda Hrvatske.

Stvaranjem Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske - ZAVNOH-a, u oslobođenom Otočcu i na Plitvicama na zasjedanju održanom 13. i 14. lipnja 1943. ozakonjuje se hrvatski antifašistički pluralizam. ZAVNOH je vrhovno tijelo antifašističkog pokreta Hrvatske. Uz KPH, u njemu sudjeluju predstavnici

Hrvatske seljačke republikanske stranke, srpskog SDS-a, nacionalnih manjina, kao i predstavnici NOV-a, omladine, žena. U vrhovnim tijelima ZAVNOH-a nalaze se i poznate ličnosti iz političkog, kulturnog i vjerskog života Hrvatske, primjerice :dr. Ivan Ribar, dr. Josip Smodlaka, Vladimir Nazor, msgr. dr.Svetozar Rittig itd. Vladimir Nazor bio je predsjednik HAVNOH-a.

Svaka politička grupacija sada tiska i svoje glasilo. *Vjesnik Antifašističke fronte Hrvatske* glasilo je svih snaga u pokretu. Uređuju ga Josip Đerđa, Šime Balen, dr. Mladen Iveković, Nikola Rubčić i Šerif Šehović. Uz *Vjesnik* od 1943. izlaze :

Slobodni dom, glasilo pristaša HSS-a koji su se pridružili antifašističkoj borbi (15.srpnja,1943.), a uređuje ga dr. Božidar Magovac; *Naprijed* je glasilo KPH (22.travnja, 1943,) koje uređuju Josip Đerđa, Otmar Krajačić i Milan Slani; *Srpska riječ*, glasilo Srpskog kluba vijećnika ZAVNOH-a (10. rujna, 1943.) koje uređuju Bogoljub Rapačić i Mile Joka. *Partizan* je prvo glasilo Glavnog štaba NOV-a Hrvatske (srpanj, 1942.), a uređuju ga dr. Vladimir Bakarić i Otnar Krajačić. Uz njih na zemaljskoj razini izlaze: glasilo antifašističke omladine Hrvatske *Omladinski borac* (sredina 1942.), a uređuju ga Darinka Puškarić ,Vera Jurić i Dara Janeković. *Pionir* uređuju Darinka Puškarić i Mira Grubor te časopis *Žena u borbi* (travanj, 1943.) uređuju Olga Krajačić i Valerija Pap.

Ovi se listovi tiskaju u pravim tiskarama u nakladama od 3000 do 8000 primjeraka. Tako je u tiskari na Mračaju na Petrovoj gori radilo 60 grafičara. Tiska se na suvremenim tiskarskim strojevima, koji su dopremljeni iz Zagreba i Sušaka. U Zagrebu djeluje poseban odbor koji šalje tiskarski materijal na oslobođeno područje. Tiska se i ilustrirani list, *Vjesnik u slikama*, te poema *Jama* Ivana Gorana Kovačića s ilustracijama Ede Murtića. Centralno rukovodstvo NOP-a tiska *Borbu*, listove omladine i žena, te časopis *Oslobođenje*. Telegrafsku agenciju TANJUG osniva u studenome 1943. Dopisnička služba te agencije organizira se na cijelom području okupirane Jugoslavije. Preko te agencije politički i vojni vrh oko Tita želi snažno utjecati na sadržaj antifašističkog nacionalnog tiska. Počinje borba za kontrolu i usmjeravanje protoka informaciju u sustavu NOP-a Jugoslavije.

Tanjugova redakcija za Hrvatsku osnovana je u Topuskom sredinom 1944. godine. U njoj rade novinar Mahmut Konjhodžić i Vera Jurić.

Tijekom antifašističke borbe snažno se afirmiraju pokrajinski listovi, koji će omogućiti razvoj i tiskanje poslijeratnih lokalnih dnevnika i novih novinsko –nakladničkih i tiskarskih poduzeća. To su listovi koji će nastaviti život do danas. To su: *Slobodna Dalmacija* (lipanj,1943,) koju uređuje Šerif Šehović; *Glas Slavonije* (lipanj,1943.) koji uređuje Ivo Sarajčić; *Primorski vjesnik* (srpanj, 1941.) preteča je *Novog lista*, a uređuje ga Milan Slani. List se čita i u okupiranoj Rijeci, u kojoj nema hrvatskog lista od 1918. Novinama *Glas Istre* (ožujak, 1943.) nakon punih 20 godina Istra dobiva list na hrvatskome jeziku. Urednik je Ljubo Drndić. List talijanske manjine *La Voce del Popolo* (listopad, 1944.) nastavak je nekoliko listova na talijanskom jeziku, koji izlaze od lipnja 1942. godine. List uređuju Luciano Bernardi i Eros Sequi. Preteča zagrebačkog *Narodnog lista*, poslije *Vječernjeg lista*, bila je *Narodna borba* (ožujak, 1943.), koja ilegalno izlazi u Zagrebu, a uređuju ga Branko Tučkorić i Drago Krndija. Zadar dobiva prve novine na hrvatskome u rujnu 1943. godine. List se zove *Naš Zadar* i uređuje ga Luka Belamarić. Oko *Vjesnika* se formiralo središnje novinsko poduzeće Vjesnik.

Antifašističkim tiskom upravljali su pretežito odjeli za agitaciju i propagandu pri raznim tijelima antifašističkog pokreta - pri KPH, Antifašističkoj fronti, ZAVNOH-u ili političke uprave pri štabovima vojnih jedinica. Listovima HSS-a i Srpske riječi upravljala su vodstva tih političkih grupacija. Svi su imali svoje tehnike i tiskare. Propagandni odjel ZAVNOH-a, koji djeluje od druge polovice 1943., glavni je pokretač antifašističkog tiska. Usmjerava njihovo pisanje na političkom programu ZAVNOH-a. Vode ga Šime Balen, dr. Mladen Iveković, pa Nino Rubčić.

No, uz antifašističko novinarstvo, razvija se ono koje nije u sastavu Antifašističke fronte Hrvatske. To je antifašističko novinarstvo dr. Vladka Mačeka. Prijeratni vođa HSS-a Vladko Maček tijekom rata zastupa politiku čekanja i zastupa stajalište: „Dok se veliki tuku, malima je mjesto pod stolom“. Ne slaže se ni s time da hrvatski komunisti budu vodeće snaga antifašističkog pokreta. Ustaške ga vlasti progone. Skori svršetak rata potaknuo je stranačke aktiviste da pokrenu svoje listove i uključe se u borbu protiv fašizma i NDH. Svjesni su da oni koji ne sudjeluju u antifašističkoj borbi, neće imati ravnopravno mjesto u odlučivanju o poslijeratnom položaju Hrvatske.

Mačekovi suradnici pokreću ilegalne listove od početka 1943. godine. Pokretači su politički centri oko odvjetnika dr. Ivana Farolfija, dr. Tome Jančikvića i Ljudevita Tomašića. Jančiković je u Crikvenici

početkom 1943. pokrenuo ilegalni list *Politički vjesnik*. Sredinom 1943. u Zagrebu isto tako ilegalno tiska se *Pravica*. Uređivali su ga Farolfi i Tomašić. U Zagrebu su se 1943. pojavili i listovi: *Hrvatska* i *Mlada Hrvatska*. Tijekom 1944. izlaze također *Glas naroda*, *Narodno samoodređenje*, *Republika* i *Slobodna Hrvatska*. List *Pravica* bio je namijenjen seljaštvu, a *Slobodna Hrvatska* inteligenciji. Jančiković u ljeto 1943. pokreće u Dubrovniku *Hrvatski seljački glasnik*. Nakladnički centar HSS-a postoji i u Splitu. Listovi populariziraju ime Mačeka kao predsjednika stranke te njegov status „zatočenika ustaškog režima“, i političara koji je odbio surađivati i s Nijemcima i ustašama. Objašnjavali su i razloge za politiku čekanja. Mačekova politika oslanja se na utjecaj u hrvatskom domobranstvu, koje je sastavljeno pretežito od hrvatskih seljaka. Računa da će domobranci u odlučnome trenutku prijeći na njegovu stranu. Prema AVNOH-u Maček ima odbojnost zato jer ga dvije trećine čine komunisti. Ustaše su na kraju rata uhitili i strijeljali dvojicu pokretača ovih novina: dr. Ivanka Farolfija i Ljudevita Tomašića.

Borba protiv povratka velikosrpske monarhije na vlast u Jugoslaviji te protiv četničke propagande protiv Hrvatske u emigraciji, posebice protiv plana o obnovi Velike Srbije pod okriljem Jugoslavije pod nazivom „Program za stvaranje homogene Srbije“, uz političare HSS-a u sastavu jugoslavenske vlade u izbjeglištvu vodili su Engleskoj i SAD-u, i nekoliko istaknutih hrvatskih novinara. Bili su to: Mate Vučetić, Bogdan Radica i Vjekoslav Wilder. Izbjeglička vlada u Londonu i četnička propaganda optuživale su hrvatski narod za potporu ustaškom režimu te za odgovornost za teror protiv Srba i Židova u Hrvatskoj. Prema velikosrpskom planu, Hrvatska bi zbog Pavelićeva režima i podupiranja Hitlerovih ratnih nastojanja, trebala biti nakon rata stavljena pod skrbništvo Ujedinjenih naroda, a bivša Jugoslavija uređena kao Velika Srbija. Ti novinari, posebice Vučetić i Radica, obavijestili su zapadne zemlje da su Hrvati protiv ustaškog režima, da se Hrvatska bori protiv fašizma te da ima najveći pokret otpora u okupiranoj Europi. Nakon što je sastavljena emigrantska vlada bivšeg bana Šubašića i nakon Sporazuma Tito-Šubašić na Visu 1944., Vučetić u Šubašićevoj vladi postaje voditelj Informativne službe.

Izjava pod nazivom Ciljevi i načela Narodnooslobodilačke borbe, najvažniji je programski dokument hrvatskog pluralističkog antifašizma. Donijeli su ga Inicijativni odbor za osnutak ZAVNOH-a i Glavni štab NOV-a Hrvatske. Dokument je objavljen 26. svibnja 1943., a njegove glavne točke su: narod će nakon pobjede nad fašizmom sam izabrati oblik

vladavine i bit će pravedno riješeno hrvatsko nacionalno pitanje. Upozoravaju da svi hrvatski krajevi trebaju biti vraćeni matičnoj zemlji, priznaje se nepovredivost privatnog vlasništva, antifašistički pokret bori se protiv svakog nasilja i svake nezakonitosti, pozivaju se domobranci da se priključe antifašističkoj borbi. Bit će im priznati činovi i položaj koji odgovara njihovoj sposobnosti. Upozoravaju na plan okupatora da izazivanjem bratoubilačkog rata skrene borbu protiv fašizma na međusobno istrebljenje.

ZAVNOH je osnovan u lipnju 1943. godine i postao je izraz hrvatskog pluralističkog antifašizma. Na Drugom zasjedanju ZAVNOH je nakon kapitulacije Italije na temelju odluke istarskog Oblasnog antifašističkog odbora donio je Deklaraciju o ujedinjenju Istre, Rijeke, Kvarnerskih otoka i Zadra Hrvatskoj. Važnost te odluke vidi se iz zahtjeva Italije, koja je nakon pada Mussolinija pristupila antifašističkoj koaliciji, da pošalje svoju flotu i oslobodi „svoje teritorije Pulu i Rijeku“ od Nijemaca. Tito i ZAVNOH su to odbili, a i Saveznici su zbog snažne antifašističke vojske, odbili taj zahtjev talijanskih generala.

Treći i najvažniji dokument jesu odluke Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a. Održano je u Topuskom 8. i 9. svibnja 1944. Njegovim odlukama uspostavljena je Federalna Država Hrvatska u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji. Oduzeo je i pravo vladi u emigraciji da predstavlja Hrvatsku. Donesena je Deklaracija o osnovnim pravima naroda i građana demokratske Hrvatske. U njoj je građanima zajamčena i sloboda vjere, savjesti i tiska.

Vjesnik je oduševljeno pozdravio ove odluke naslovom preko cijele prve stranice: „Živjela Federalna Država Hrvatska u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji“. U uvodniku je istaknuto da su narodi Hrvatske „pristupili izgradnji federalne države Hrvatske,“ da Jugoslavija treba biti demokratska zemlja. Hrvatska državnost od tada je velika tema svih tadašnjih antifašističkih listova Hrvatske. Tu nastaje prvi veliki raskol u gledanju na poslijeratnu organizaciju društva u sastavu Nove Jugoslavije. U središtu spora su vodeći listovi NOP-a Hrvatske i borba za slobodan protok informacija unutar antifašističkog pokreta Jugoslavije.

U jesen 1944. neki događaji vezani za novinarstvo najavili su korjenite promjene u politici političkog vrha KPJ i Tita prema rješavanju nacionalnog pitanja u Jugoslaviji. Promjene u primjeni antifašističkog programa rješavanja nacionalnog pitanja u poslijeratnoj Jugoslaviji nastaju dolaskom Crvene armije na područje bivše Jugoslavije 13. listopada 1944.

godine, posebice oslobođenjem Beograda 20. listopada, gotovo osam mjeseci prije oslobođenja Zagreba. U tim mjesecima svi Hitlerovi sateliti su se odrekli Hitlera i pridružili Saveznicima, osim Ante Pavelića. Titov politički vrh počinje veliku centralizaciju i unitarizaciju. Ivan Supek nazvat će to početkom Titove boljševizacije Jugoslavije.

Ti su događaji najavili udar na hrvatski pluralistički antifašizam i pad Andrije Hebranga. Boljševizacija je počela borbom za slobodan protok informacija i politikom da se taj protok drži pod središnjim nadzorom. Prvo su napadnute sloboda i neovisnost izvješćivanja u Hrvatskoj.

Hrvatsko antifašističko vodstvo nije se zadovoljilo samo postojanjem TANJUG-a, kao glavne informativne agencije, nego je sastavilo svoju Telegrafsku agenciju Hrvatske-TAH. Tito je ljutito reagirao i tražio da se TAH ukine. Uputio je dvije naredbe, 17. i 18. rujna 1944. godine. Prvo, Kardelju da hitno otputuje u Hrvatsku, jer su: "Tamo osnovali nekakvu telegrafsku agenciju TAH. Sve to dokazuje da su separatističke tendencije vrlo jake, i to kod naših drugova" Daje upute Kardelju da ispita odgovornost Hebranga i zbog učenja vjeronauka u osnovnim škola na oslobođenom području. Sugerira da se Hebrang smijeni ako se bude držao takvih gledišta .

Drugi je nalog poslao Hebrangu. Tito je bio odlučan: "Smjesta obustavite rad te vaše tzv. telegrafske agencije TAH....Klizite punom parom u separatizam., Pozvao se na iskustvo SSSR-a, koji ima samo jednu telegrafsku novinsku agenciju. Hebrangu je zamjerio i uvođenje učenja vjeronauka u osnovne škole.

Drugi napad bio je na glavnog urednika *Slobodnog doma* Magovca, koji je ostvario veliku neovisnost u uređivačkoj politici svojeg lista. Magovac se zauzimao za konfederacijsko uređenje poslijeratne Jugoslavije. Zahtijevao je partnerski odnos sa KPH-om. Na zasjedanju AVNOJ-a Magovac je bio izabran za prvog ministra informacija. Zbog svega, Magovac je bio smijenjen i konfiniran do kraja rata. Bio je to prvi uhićeni antifašistički novinar i urednik hrvatskoga novinarstva.

U središtu pozornosti našao se i *Vjesnik*, koji je podupirao hrvatsku državnost, a polazeći od hrvatskoga antifašističkog pluralizma, u odlukama ZAVNOH-a zauzimao se za tolerantan odnos i prema vojnicima i časnicima vojske NDH u mjesecima koji su najavljivali kraj rata. Tako će 21. rujna 1944., nakon posljednjih ultimativnih Titovih poziva domobranima da se priključe NOB-u, objaviti poziv antifašističkog

vodstva Hrvatske, ne samo svim domobranima i zavaranim Srbima među četnicima, nego i „prisilno mobiliziranim ustašama da“ smjesta napuste svoje postrojbe i prijeđu na stranu NOV-a“. Pozivaju se oni koji su „protiv svoje volje natjerani u ustašku vojnicu, - navodi se u priopćenju da se priključe pobjednicima i ističe: “Ne dajte da vas zatrpaju ruševine fašističke tamnice Nezavisne Države Hrvatske“. Takav poziv i nije bio u skladu s Titovim. Nakon smjene Andrije Hebranga sličnih poziva više nije bilo u *Vjesniku*.

Milovan Đilas je poslije ovako opisao stanje u Hrvatskoj i ocjene Titova vrha o prilikama u antifašističkoj Hrvatskoj. Prema svjedočenju Ivana Supeka, Đilasove ocjene bile su: "U propagandi se primijetilo nedovoljni naglasak na Jugoslaviju, ili suviše isticanje Hrvatske" Poslije su Tito i CKKPJ bili ogorčeni Deklaracijom ZAVNOH-a o ujedinjenju Istre, Rijeke i Kvarnerskih otoka s Hrvatskom – dotad talijanskih. Time se, smatrao je Đilas, preuzimala suverenost koja je pripadala jedino Jugoslaviji. "Uslijedile su i interne optužbe o separatističkim odlukama Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a o hrvatskoj državnosti. Te ocjene Vladimir Bakarić je objavio tek obračunavajući se s hrvatskom politikom za vrijeme Hrvatskog proljeća. U intervjuu beogradskom NIN-u u listopadu 1970. izjavio je kako je već od 1943. CK KPJ oštro kritizirao CK KPH zbog stajališta o međunarodnim i odnosima unutar Jugoslavije. "Samo mali dio te kritike naći ćete u objavljenim partijskim dokumentima. Ali, pročitate li odluke Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a u Topuskom, rekao je Bakarić, u njima ćete vidjeti tendenciju prema posebnoj hrvatskoj državnosti, kao historijskoj težnji Hrvata. U to vrijeme takva parola nije bila na mjestu“. Jedan vodeći hrvatski političar nakon gušenja Hrvatskog proljeća bit će još izravniji. Izjavio je: " Još u toku rata Tito je kritizirao stav sadržan u odlukama Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a u kojima se govori o posebnoj hrvatskoj državnosti. Nosilac građanske hrvatske državnosti bio je Andrija Hebrang, a 1971. tu su staru frankovačku tezu prihvatili pojedini rukovodioci SK Hrvatske.“ Ta politika proglašena je separatističkom.

Bakarićeva kritika objavljena je nakon 25. godina, a druga 1983. Urota šutnje postojala je i o odluci da se organizira posebna hrvatska telegrafska agencija, posebice na koji je način zabranjena. O njezinu radu nitko od upućenih nije nikada ništa zapisao, niti je želio govoriti. O tome znamo zahvaljujući Vladimiru Dedijeru, koji je navedena dva dokumenta iz povjerljive arhive CK SKJ objavio 1981. godine. A da je vodstvo antifašističkog pokreta ozbiljno razmišljalo o organizaciji svoje informativne službe, upućuje i podatak da je u Glini 7. listopada 1944. bila

organizirana konferencija dopisnika na kojoj je sudjelovalo više od 50 izvjestitelja. Bio je tiskan i poseban priručnik za novinsko izvješćivanje.

Približio se je i kraj Drugog svjetskog rata. Promidžba NDH i svi njezini listovi uvjeravali su hrvatsku javnost da će pri susretu Zapadnih saveznika i Crvene armije početi sukob, u kojem će HDH i njezina vojska postati saveznici Zapada, jer će borba protiv boljševizma postati dominantna u odnosima u svijetu. Povjerovali u Hitlerovu propagandu da protiv SSSR-a vode borbu zbog uništenja boljševizma, a ne za širenje svojeg životnog prostora. No, kada su se 26. travnja 1945. na rijeci Elbi srele američka i sovjetska vojska, nije bilo sukoba ni novog rata dviju sila s različitim društvenim uređenjima. Hitler i dužnosnici NDH su se prevarili. Otkriveni su Hitlerovi logori smrti, borba protiv naci-fašizma kao najvećeg zla u ljudskoj povijesti dobila je potpuno opravdanje. Zaprepašten svijet doznao je što je prava paradigma zla. Zahtijevao je najstrože kazne za sve koji su stvarali i provodili Hitlerovu zločinačku politiku. O sudbini poslijeratne Jugoslavije odlučivale su velike sile. Na sastanku Churchill- Staljin 7. studenoga 1944. u Moskvi dogovoreno je da će prema Jugoslaviji voditi zajedničku politiku. Podijelili su interesne sfere u Europi nakon rata. Ta podjela sfera utjecaja u Jugoslaviji bila je 50 prema 50 %. Toga su se dogovora držali i sljedećih pola stoljeća. Budućnost Jugoslavije određena je na sastanku četiri velike pobjedničke sile u Jalti, koji se održavao od 4. do 11. veljače 1945. godine. Njemačka treba bezuvjetno kapitulirati i platiti ratnu štetu. Njemačka će proći proces denacifikacije. Tito i Subašić trebaju sastaviti zajedničku vladu, AVNOJ treba proširiti predratnim narodnim zastupnicima koji se u ratu nisu kompromitirali suradnjom s okupatorom. Bio je to uvjet za međunarodno priznanje Nove Jugoslavije.

Istodobno Tito i politički vrh oko njega počinju naglašenu centralizaciju i unitarizaciju antifašističkog pokreta. Kao opasne ocijenili su konfederativne elemente u odlukama ZAVNOH-a o hrvatskoj državnosti. Presudna odluka bila je ukidanje republičkih glavnih štabova NOV-a i republičkih vojski. Dana 1. ožujka 1945. osnovana je jedinstvena Jugoslavenska narodna armija - JNA. Nestaju republički NOV-i i partizanska vojska, pa zapovijedanje prelazi na Generalštab JA. NOV se reorganizira u armije, uz ranije korpuse i divizije. U njih ulaze veliki sastavi četničkih jedinica. Uz to Srbija je najprije oslobođena od okupatora, a općom mobilizacijom Srba, JNA mijenja nacionalni sastav, posebice časničkog zbora. Na događaje na bojištu i na zbivanja na kraju rata Hrvatska više ne može utjecati. Ali, s unitarizmom i JNA, hrvatsko

novinstvo i Hrvatska imat će mnogo problema u sljedećih pedeset godina. Borba protiv unitarizma i svemoći JNA bit će velika tema i preokupacija hrvatskoga novinarstva tijekom Hrvatskog proljeća, posebice u borbi za slamanje velikosrpske agresije 1991. godine.

Prema kraju rata teror u NDH bio je sve okrutniji, posebice u obračunu s novinarima antifašistima i onima koji su širili antifašistički tisak. Posebno se ističe policijsko priopćenje u *Novoj Hrvatskoj* od 21. XII. 1943. da je "u Dubravi obješeno 16 redarstveno utvrđenih komunista". Među obješenim su i novinari agencije Croatia: Dr. Branimir Ivakić, Petar Mihočević, Ljubomir Sokolović, Radovan Reicherzer, Branimir Gršković te poznati književnik prof. Bogdan Ogrizović. Sustav represije posebice je pojačan od jeseni 1944. *Hrvatski narod* i *Nova Hrvatska* svakih nekoliko dana donose priopćenje redarstva o strijeljanim i obješenim malo poznatim građankama i građanima glavnoga grada. Priopćenja su sadržavala popise sa 12 do 50 ubijenih. Uočavamo da to nisu bile vodeće ličnosti antifašističkog pokreta, nego obični građani. Među objašnjenjima za izricanje egzekucija, najčešća je formulacija: „Raspačavali su neprijateljsko propagandno tvorivo.“ Takva priopćenja se prestaju objavljivati u veljači 1945. godine. Sada se o smaknućima više ne javlja u tisku. Iz spomenutih priopćenja vidi se da je na taj način smaknuto nekoliko stotina ljudi.

O teroru nad pojedincima koji su bili zatvoreni u koncentracijske logore Jasenovac i Stara Gradiška uputno je pročitati stranice dr. Ilije Jakovljevića, glavnog urednika dnevnika HSS-a, *Hrvatskog dnevnika*, u knjizi *KONC LOGOR NA SAVI*, posebice dio o mučenju i likvidaciji zagrebačkog novinara Majetića (str. 168- 172). U Jasenovcu su ubijeni književnik i suradnik u periodici HSS-a Mihovil Pavlek Miškina, novinar *Hrvatskog dnevnika* Mirko Glojtnić, Marko Fortil, urednik *Novog studenta*, Martin Franić, urednik *Seljačke misli*, spiker Radio-Zagreba dr. Ivo Šrepel.

Nakon neuspjelog prevrata Lorković – Vokić, bili su ubijeni urednik *Ustaške mladeži* Milivoj Karamarko i kazališni kritičar u *Hrvatskom narodu* Hinko Wolf. Dr. Milana Lavickog, urednika *Hrvatskog naroda* njemački vojnici su krajem rata zarobili u Sloveniji i živog zapalili.

Na spomen-ploči Hrvatskog novinarskog doma popis je poginulih novinara i suradnika u tehnikama antifašističkih listova. Njih 145. Tu nedostaje još dvadesetak imena koje sam spomenuo u svojoj knjizi. Za mnoge žrtve još nemamo podataka. Bavljenje novinarstvom u antifašističkom ratu bio je najriskantniji posao otkad postoji novinarstvo.

Bili su to ljudi velikih načela spremni platiti najvišu cijenu u borbi protiv najvećeg zla suvremenog svijeta.

Logore su preživjeli poznati novinari: dr. Ilija Jakovljević, glavni urednik *Hrvatskog dnevnika* i Hrvoje Macanović. Poznati novinari - Ive Mihovilović, predsjednik Društva novinara Banovine Hrvatske dr. Branko Sokolić, urednik Jugoslavenskog Lloyda Vlado Angelus - preživjeli su ustaške zatvore.

Nakon oslobođenja Dubrovnika, krajem 1944. pogubljen je Ivo Peko, ravnatelj Krugovalne postaje Dubrovnik. On je prvi novinar NDH kojeg je zatekla ta gorka sudbina. U sukobu ideologija i svjetova novinari dokazano uvijek plaćaju visoku cijenu.

Ante Pavelić bio je jedini političar koji je do kraja rata ostao s Hitlerom. Krvavo se je obračunavao i s novinarima u svojem sustavu, koji su uviđali njegovu katastrofalnu politiku. Pavelić je najavio novi Siget u obrani Zagreba, što se nije dogodilo. Pobjegao je na Zapad. Politikom zastrašivanja i nasiljem, pokrenuti su mnogobrojni Hrvati prema Austriji, gdje će ih Englezi zaštititi“. Pri tome su zaboravili prekinuti ratno stanje s Engleskom i SAD-om. Rasni zakoni ukinuti su 3. svibnja 1945. godine. Bilo je određeno koji dužnosnici NDH trebaju bježati prema Austriji. Bili su likvidirani mnogi za koje se smatralo da se s Pavelićem neće povlačiti. Taj dio povijesti nikada nije istražen, a objašnjava bit egzodusa i stradanja mnogih Hrvata pri kraju i neposredno nakon svršetka. rata.

Ovu politiku objašnjava i činjenica da je Pavelić 1. svibnja 1945. odlikovao 29 svojih vodećih novinara. Bio je to i pritisak na obvezni bijeg ili davanje pobjednicima podataka za nepoštedan obračun s njima. Diktatori nikada ne cijene potporu svojih poslušnih novinara. Pavelić je pobjegao iz Zagreba 6. svibnja 1945. godine. Zagrebačkog Sigeta nije bilo. Posljednji brojevi listova NDH objavljeni su istoga dana. Najbliži Pavelićev suradnik Dido Kvaternik napisao je 17 godina poslije: “NDH šaptom pade... Pavelić je bio negacija i antipod Anti Starčeviću. Ustaštvo je odbacilo državno pravo i umjesto njega postavilo totalitarnog idola, koji nas je preko Rimskih ugovora i Vinice (misli na dogovor s Hitlerom kojemu je ustupio zapovjedništvo nad Hrvatskom vojskom) odveo ravno u Bleiburg“.

Potaknut je veliki egzodus hrvatskog stanovništva. Rat za neke jedinice NDH nije završio 8. svibnja. Neke jedinice NDH davale su otpor JA i Saveznicima do 25. svibnja 1945. godine. A u Dokumentu o bezuvjetnoj kapitulaciji njemačkih oružanih snaga piše da prema svim

jedinicama koje do 23 sata 8. svibnja 1945. ne polože oružje, Saveznici će „poduzeti kaznene mjere“. Nije rečeno kakve.

Prve radijske postaje u sustavu antifašističkog pokreta počinju rad oslobađanjem središta u kojima su djelovale radijske postaje NDH. Prva je Radio-stanica Dubrovnik (18. listopada, 1944.), slijede stanica Osijek (14. travnja, 1945) te Split (22. travnja, 1945.). Istodobno svi središnji listovi kreću prema Zagrebu. Kapitulaciju Njemačke i svršetak rata objavili su samo pokrajinski listovi.

Nekoliko dana prije kraja rata, 6. svibnja u Splitu, osnovano je Društvo novinara Hrvatske. Skupštini je nazočilo 60 novinara i novinarki. Poticaj za osnutak društva dali su članovi predratnog Novinarskog društva Banovine Hrvatske, koji su se priključili antifašističkoj borbi ili su odbili suradnju s listovima NDH, te novinari stasali u antifašističkom ratu. Počasni predsjednik je bio Šime Balen, a predsjednik Nino Rubčić. Posljednji broj *Vjesnika* tiskan je u Šibeniku 5. svibnja, a novi broj u oslobođenom Zagrebu 12. svibnja. Od tada izlazi kao dnevnik do danas. Drugi svjetski rat završio je 8. svibnja 1945. godine.

Bez obzira na to koliko je izvorni hrvatski antifašizam od jeseni 1944. bio poslije izigravan i prepušten zaboravu, hrvatsko antifašističko novinarstvo dalo je golem doprinos da Hrvatska iz rata ne izađe kao poražena nego kao pobjednička zemlja i pobjednički narod. Spriječeno je stvaranje velike poslijeratne Srbije, Istra, Rijeka, Zadar i Kvarnerski otoci ujedinjeni su s Hrvatskom, koja, osim toga, nije plaćala reparacije ni Srbima ni Rusima, niti je nad njom provedena denacifikacija zbog sudjelovanja NDH u ratu na strani Hitlera. To su srpski političari u emigraciji od Saveznika uporno zahtijevali. Također, zauvijek je iz hrvatske povijesti isključena vladavina velikosrpske monarhije. Za to je Hrvatska platila visoku cijenu. Hrvatsko antifašističko novinarstvo posebice.

No, najdragocjenije je bilo iskustvo sudjelovanja u borbi protiv naci-fašizma i svakog totalitarizma. Ono je pomoglo Hrvatskoj steći pravo da u poslijeratnoj Europi kao pobjednički narod u ratu protiv naci-fašizma ima dostojno mjesto za političkim stolom. Naučilo se uz to prepoznavati totalitarizam i kako mu se suprotstavljati. Hrvatska je također naučila prepoznavati nove oblike unitarizma i ograničavanja svojih nacionalnih prava, sada u Titovoj Jugoslaviji. Stekla je također iskustva u suprotstavljanju novim oblicima autoritarnosti tijekom sljedećih godina života u novom političkom sustavu. Inspiriralo je to i nove novinarske

naraštaje kako voditi borbu za stvaranje samostalne i demokratske Hrvatske.

***

Cjelovita povijest hrvatskog novinarstva u antifašističkom ratu tijekom 45 godina postojanja Titove Jugoslavije nije napisana. Postoji samo nekoliko izvora koji su mogli biti korisni da se obavi taj zadatak. Odmah nakon rata, 1948. godine Ured za informacije vlade NHR u publikaciji pod nazivom *Naša štampa u borbi za slobodu* objavio je katalog antifašističkih listova. Jedan prikaz ove povijesti objavljen je u *Putovima revolucije*, br. 2, čiji je urednik bio dr. Franjo Tuđman. Prikaz je napisala Dušanka Borojević-Šternberg. Širi prikaz te autorice o istoj temi objavio sam u publikaciji *Suvremeno novinarstvo*, koju sam uredio i objavio 1964. godine. Neki dokumenti objavljeni su u skupljenim podacima o radu ZAVNOH-a i djelovanju izbjegličke vlade dr. Ivan Šubašića. O radu tiskare na Mračaju 1944., s posebnim osvrtom na *Vjesnik*, objavio sam priopćenje na simpoziju JAZU-a o Petrovoj gori 1971. godine. Tada je skupina novinara, Vlado Stopar, Zlatko Munko, Vlado Kristl i ja, izložila tadašnjem Ministarstvu kulture i znanosti projekt da napišemo ovu povijest. Zamolba se razmatrala u Ministarstvu i bila odbačena 1972., nakon gušenja Hrvatskoga proljeća.

Kako objasniti nezainteresiranost za pisanje povijesti antifašističkog novinarstva u vremenu kada su objavljivane brojne knjige o tematici NOB-a? Objašnjenje je posredno dano kada smo Vlado Stopar i ja napisali kritičko izdanje *Ratnog vjesnika*. Ono je bilo sadržano u dvije knjige, a svaka je imala po 750 stranica. U njoj su objavljeni mnogi dokumenti i sjećanja sudionika u pisanju i tiskanju *Vjesnika*. Ali, ono što je najznačajnije, objavljeni su također neki izvorni dokumenti koje nalazimo u drugim zbirkama za proučavanje povijesti hrvatskog antifašizma.

Stranice *Vjesnika* svjedočile su o izvornom hrvatskom pluralističkom antifašizmu, o borbi za hrvatsku državnost i demokratsko uređenje poslijeratne Jugoslavije. Donosi dokumente o spašavanju nevinih i zavaranih politikom Ante Pavelića te postavlja temelje hrvatske pomirbe na temelju hrvatskog antifašizma. To su bile teme o kojima je vladao muk, do Hrvatskog proljeća. Bakarić će objasniti da je o tome postojala posebna politika vrha oko Tita.

Mi smo objavljivanjem ovih knjiga ušli u poseban zabranjen prostor, ušli smo u partijski sustav koji je brisao iz hrvatske povijesti neugodne činjenice. To je utjecalo na daljnju sudbinu *Ratnog vjesnika*. Prva

knjiga bila je objavljena u prosincu 1970. o 30. obljetnici *Vjesnika*. Druga knjiga bila je u knjigovežnici nakon osude hrvatske politike u Karadorđevu 1. prosinca 1971. godine. Drugu je knjigu po nalogu novog partijskog vodstva pregledalo posebno povjerenstvo, koja je samo zbrisala naša imena s korica knjige. Nakon toga tko je bio bolje upućen u problem, naredio je da se knjige zaplijene i uskladište. Pronađene su u nekom bunkeru na Trešnjevki - 6000 primjeraka - u danima kada se raspala i dijelila Vjesnikova kuća. Netko je 1992. naredio da se cijela naklada uništi. Spasilo sam 20 kompleta svojim vezama i podijelio relevantnim ih nacionalnim ustanovama.

Primjedba autora: Širi prikaz ove povijesti dao sam u svojoj knjizi Hrvatsko novinarstvo u XX. stoljeću 2005. godine na oko 100 stranica. Vrijedan doprinos sagledavanju ove povijesti jesu knjige: Zdenka Radelića: "Božidar Magovac, s Radićem između Mačeka i Hebranga" (1999), te knjiga istog autora „Hrvatska seljačka stranka 1941.-1950“ (1966).